

Таким чином, вдосконалення інвестиційного клімату в Україні, вдосконалення ринкової системи господарювання в цілому та налагодження функціонування ринку капіталу зокрема, позитивно вплине на стабільність економічного розвитку країни.

Література

1. Економічна енциклопедія. Т.І. - К.: Академія, 2000. - 864 с.
2. Кузьмін О.Є., Князь С.В. Регулювання інвестиційної діяльності в Україні // *Фінанси України*. - 2002. - №3.
3. Литвицький В. Макроекономіка 2001 року: прискорене зростання // *Банківська справа*. - 2002 р. - №1.
4. Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З. *Державне регулювання економіки*. - К.: Атіка, 2000. - 592 с.
5. Нуреев Р.М. *Основы экономической теории: Микроэкономика*. - М.: Высшая школа, 1996. - 447 с.
6. Опарін В., Федосов В. *Концептуальні основи фінансової стратегії економічного зростання в Україні // Економіка України*. - 2002. - №2.
7. Пересада А.А. *Інвестиційний процес в Україні*. - К.: Лібра, 1998. - 392 с.
8. Самуэльсон П. *Економика. Т.ІІ*. - М.: Алгон, 1992. - 415 с.
9. Федоренко В.Г., Гойко А.Ф. *Инвестознавство*. - К.: МАУП, 2000. - 408 с.
10. Хайман Д.Н. *Современная микроэкономика: анализ и применение. Т. II*. - М.: Финансы и Статистика, 1992. - 38 с.

Місінкевич Л.Л.,

декан юридичного факультету ХГУП,

кандидат історичних наук, доцент

ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ПОДІЛЛЯ У 20-ті рр. ХХ СТОЛІТТЯ

В умовах національно-культурного відродження України, розбудови її державності все більшого значення набувають питання дослідження історії України, особливо тих її сторінок, які протягом тривалого часу не виправдано замовчувалися. До них по праву можна віднести історію національних меншин, для яких українська земля стала другою батьківщиною.

Аналізуючи дані першого всеросійського перепису населення 1897 року, можна стверджувати, що найбільш чисельну етнічну групу на Поділлі становили євреї - 368746 осіб або 12,2 відсотка, а поляки - 69984 особи або 2,3 відсотка.

Розселення євреїв у повітах було більш-менш рівномірним. У Летичівському, Літинському, Ушицькому, Гайсинському, Проскурівському, Ямпільському та Брацлавському їх чисельність коливалася в межах 23,8 тисячі - 28,1 тисяч осіб, а у Вінницькому, Ольгопільському, Могилівському і Кам'янецькому - 30,7 тисяч - 37,1 тисяч і лише в одному Балтському повіті проживало 53 тисячі осіб.

Середня чисельність поляків у 8 повітах становила 3-4,8 тисячі осіб, за винятком Проскурівського-14,5 тисяч, Вінницького - 12,7 тисяч та Кам'янецького - 10,9 тисяч осіб¹.

Наступні переписи населення, зокрема 1923 р., та опис етнічних груп районів, проведений у 1924 р. на Поділлі, засвідчили, що чисельність єврейського населення становила 343303 або 22,1% від усіх євреїв, що проживали на Україні, а поляків у регіоні нараховувалося 71670 або

23,1% від польського населення республіки². Однак ці дані про польське населення дуже приблизні через те, що частина поляків боялася заявляти про свою національну приналежність. Підтвердженням цього є відповідь поляка - члена Гнівської сільської ради Тиврівського району, який стверджував, що “його батько завжди видавав себе перед владою за українця ... поляків переслідували, і зараз майже 90 відсотків бояться визнати себе поляками через страх, що у випадку приходу іншої влади вони будуть зазнавати гноблення”³.

Великою перешкодою в обліку польського населення також була плутанина з поняттями “поляк” і “католик”, наявність так званих “українців-католиків”⁴. У Проскурівському окрузі Старосинявський райвиконком у 1924 р. показав 20 поляків і 2006 українців-католиків, а в 1925 р. - 2325 поляків, Фельштинський райвиконком відповідно - 17 і 5893 чоловік. Причому критерій визначення національності по районах був найрізноманітніший. Так, Ярмолинецький райвиконком вважав поляками лише уродженців Польщі, Бахматовецький райвиконком - осіб, які не володіли українською мовою, Фельштинський райвиконком спирався на самовизнання громадян⁵.

Поряд з цим частина переписувачів вважала, що в Україні проживають лише українці. Більшість виконкомів Кам'янецького округу вважала, що у них поляків немає. Підтвердженням цього є інформація Віньковецького райвиконкому за 1924 р. У ній наводиться цифра 3716 поляків, які проживають в районі і володіють своєю рідною мовою, але вже через півроку (січень 1925 р.) райвиконком повідомляє, що в районі немає жодного поляка. Довжоцький райвиконком, заперечуючи проти організації польської сільради в с.Янчинцях, сповістив про незначну кількість поляків, які розмовляють польською мовою, тоді як більше половини жителів села під час опитування записала себе поляками. Такий же підхід мало і бюро Смотрицького райпартосередку (квітень 1925 р.), коли постановило “повідомити польбюро, що в нашому районі нараховується лише 16 сімей, які розмовляють польською мовою ..., але осередок ні в якому разі не буде навчати українців польській мові”. В Оринінському районі при реєстрації делегатів райз'їзду член райвиконкому намагався записати польського вчителя - поляка Білого українцем, незважаючи на протести останнього. Селянина - поляка, члена ВУЦВК Городонського, за переконанням активного атеїста, Купинський райвиконком вважав українцем-католиком⁶. Такі прорахунки стали причиною гальмування важливих заходів у проведенні роботи серед польської національної меншини регіону.

За постановою Раднаркому УСРР у Кам'янецький, Проскурівський, Могилівський округи була відряджена спеціальна урядова комісія, очолювана К.Гольбергом, для вивчення роботи серед поляків. Вона найнегативнішим чином оцінила становище в округах. На підставі її висновків Політбюро ЦК КП(б)У ухвалило постанову, в якій визнало: “... лінія III Всеукраїнської конференції Політбюро в питанні про т. з. “українців-католиків” до цього часу в ряді районів усіх перерахованих округів (т. т. колишньої Подільської губернії) недостатньо зрозуміла. У зв'язку з цим робота серед польського населення цих місцевостей утруднюється. Нерозуміння партійної лінії про “українців-католиків” парторганізацією округу, заперечення наявності поляків в округах... не дали можливості Польбюро відповідним чином розгорнути роботу”⁷.

За матеріалами обстеження Центральною комісією у справах національних меншин були внесені конкретні пропозиції уряду УСРР. Це сприяло поживленню роботи, зокрема, встановленню реальної кількості польського населення в регіоні і Україні. Повторний перепис на початку 1927 р. засвідчив, що кількість польського населення в Україні становила 476,4 тис. чоловік. Найбільше поляків проживало у Шепетівському окрузі - 60,2 тис. (12,6% від усього польського населення України), Проскурівському - 58,5 тис. (12,3%), Кам'янецькому - 30,2 тис. (6,3%), Тульчинському - 11,1 тис. (2,3%)⁸. Збільшення кількості польського населення

пояснювалося довірою до політики Радянської влади, яка спонукала залякану частину поляків відверто заявити про своє національне походження.

Вирішуючи національні питання, радянська влада була переконана, що майбутнє молодой Радянської держави значною мірою залежить від того, чи зуміє вона залучити до творчої праці розкріпачені в 1917 р. національності. У зв'язку з цим була розроблена і обґрунтована концепція національної політики, яка мала впроваджувати у життя принципи інтернаціоналізму, рівноправності націй та народностей, забезпечення вільного розвитку національних меншин.

Вивчення аналітичних матеріалів апарату Уповноваженого народного комісаріату закордонних справ СРСР в УСРР, Центральної комісії національних меншин та відповідних документів бюро нацменшин окружних виконавчих комітетів дають нам можливість проаналізувати економічний та соціальний стан національних меншин губернії, в першу чергу євреїв. При цьому зауважимо, що економічне становище значної частини єврейського населення містечок і міст Поділля було надзвичайно важким. Про це свідчать матеріали ЦКНМ ВУЦВК, у яких, зокрема, відзначалося:

“1. Наявність широких верств, які не мали внаслідок війн імперіалістичной і громадянської, а також погромів, що пронеслися по Україні, і біженства ніякої економічної бази.

2. Систематичне безробіття в тих кустарних і ремісничих виробництвах, в яких зосереджена більшість єврейських кустарів і робітників (швейні, деревообробні та інші).

3. Скрутність для цих верств, особливо для викинутих громадянською війною з економічної колії, знайти застосування для своїх робочих рук.

4. Особливо важке становище для підростаючого покоління, як для дітей торгівців, які не бажають і не мають чим торгувати, так і для дітей кустарів і робітників, які не знають куди подітися.

5. Натиск з боку різних радорганів (фінагентури, комгоспів, міліції), які часто перекручують лінію Радвлади щодо кустарів і застосовують надто круті заходи стосовно торгівців”⁹.

В округах єврейське населення становило особливу соціальну структуру. Так, у Кам'янецькому окрузі 82% були торгівці, 5% - бідні кустарі, 2% - заможні елементи, у Шепетівському окрузі - 35,4% - торгівці, 26,1% - бідні кустарі, 17,4% - члени різних спілок, 19,6% - біднота і люди без визначених професій і 1,5% - займалися сільським господарством. Серед єврейського населення Проскурівського округу 30% займалися кустарною та ремісничою працею, 25% - торгівлею, 20% - жили з постійної та сезонної праці по найму, 20% - становило декласоване населення без визначених професій і 5% - залучені до хліборобської праці. Торгівці, не маючи змоги сплачувати величезні податки, емігрували через Румунію та Польщу до Канади. Поодинокі випадки міграції відмічалися серед кустарів та, ремісників¹⁰.

Аналіз співвідношення соціальної структури єврейського населення з відповідними структурами інших етносів - українців, поляків, росіян - свідчить, що вони суттєво відрізнялися і, перш за все, за їх участю у виробничій та невиробничій сферах. Ось чому ВУЦВК визначив для себе і своїх органів на місцях пріоритетні напрямки викорінення цих явищ і полегшення становища єврейських мас, у яких було передбачено:

“1. Переселити відповідну кількість єврейського населення на землю.

2. Залучити трудове єврейське населення, зокрема молодь, до промислового виробництва.

3. Покращення правового становища єврейського населення і боротьба з будь-якими проявами антисемітизму в радянському апараті і з перекрученнями лінії партії і Радвлади”¹¹.

Ці та інші заходи були спрямовані на задоволення соціально-економічних та національно-культурних потреб єврейського населення.

Щодо польської меншості Поділля, то її переважну більшість “склало селянство, яке в більшості незаможне і середняцьке, і тільки обмежена частина так званої “шляхти заградової” може

бути зарахована до куркулів. Останні відрізняються від середняків і решти селян лише збереженням традицій, походження, проте в економічному відношенні це ті ж дрібні землевласники, які давно підпали під процес класової диференціації. До дуже незначного прошарку відносилося міщанство в містах і містечках, а також робітники цукрових, деревообробних, металевих, насінневих і суперфосфатних заводів, залізничного транспорту і сільськогосподарської промисловості¹².

У перспективах економічного розвитку Поділля значна увага приділялася розвитку різних форм кооперації. Пріоритет надавався організації сільськогосподарських колективних об'єднань. Це було логічно через низький рівень землезабезпеченості і незначну кількість робочої худоби в господарствах нацменшин. Незважаючи на проведену у свій час прирізку поміщицької землі, більшість польських земельних товариств залишалися малоземельними. У середньому на одного їдока припадало 0,5 десятини землі, в той час як українське населення мало по 0,7 десятини. Такий стан пояснювався тим, що під час розподілу землі польське населення відмовлялося від наділу через побоювання повернення поміщиків.

Землезабезпечення єврейського населення в регіоні було значно кращим. На одного їдока сільськогосподарського колективу припадало по 0,9 десятини землі¹³. Безкінні господарства становили 60-70 відсотків. Ці обставини змушували сільське та й містечкове населення об'єднуватися у різні товариства по спільному обробітку землі та використанню реманенту.

Цей процес простежується на прикладі роботи органів виконавчої влади Шепетівського округу, де об'єднання селян у товариства по спільній обробці землі проводилося ще у 1923 р. Окрземвідділ витратив майже два роки для остаточного впорядкування і вироблення рекомендацій щодо організації колективних об'єднань. Та навіть незважаючи на відсутність таких рекомендацій на Поділлі з'явилися перші єврейські сільськогосподарські об'єднання. У 1923 р. в містечку Остропіль було організовано три єврейські артіль "Відродження", "Спартак" і "Біднота", а в селі Митинці Красилівського району - артіль Мануїльського. Єврейські сільськогосподарські об'єднання можна охарактеризувати тим, що в середньому на одного їдока в колективах припадало від 1,6 до 2,5 десятини землі, а на працюючого - від 2,5 до 4,3 десятини¹⁴.

Характерно, що члени єврейських колективів, як правило, проживали на відстані від земельних наділів. Члени колективів "Відродження", "Спартак", "Біднота" мешкали у м.Острополі за 2-5 верст від земельних наділів, а члени артілі Мануїльського - в с.Митинці за 5 верст від наділеної землі. Взаємовідносини колективів з оточуючим селянством в цілому були задовільними¹⁵.

Однак так було далеко не скрізь. Мали місце факти недоброзичливого ставлення. Пояснювалося це не тільки меншим наділом землі місцевому селянству, а й тим, що деякі єврейські сільськогосподарські колективи проявляли господарську недбалість.

За сільськогосподарською комунуою с.Кузьминчик Чемеровецького району було закріплено 52,5 десятини землі, з яких 6 десятин саду. Комуна нараховувала 35 осіб, у тому числі 23 працездатних. Лише 6 осіб проживали в селі, всі інші мешкали в Кам'янці-Подільському. З допомогою найманих селян було засіяно 8 десятин та 7 - зорано на зяб. Худобу (корову та 6 свиней) доглядали два батраки, які не входили до складу комуни. Комунари спромоглися зібрати лише врожай фруктів¹⁶.

Безгосподарське ставлення до землеробської праці створювало напружені стосунки між місцевим селянством та комунарами, які інколи вдавалися до захоплення необроблених земель і навіть спалення будівель, як це мало місце в єврейському сільськогосподарському колективі "Педекз" Дунаєвського району¹⁷. Тут у вересні 1925 р. місцеве населення спалило будинок, в якому зберігався зібраний врожай та робочий реманент, а в серпні 1926 р. спалено млин, орендований колективом в с.Січинці¹⁸.

Перша польська Буртинська артіль була утворена на Шепетівщині у 1925 р. Об'єднувала вона 35 чоловік, котрі обробляли 109 десятин землі. Пізніше в районі утворилися ще дві польські артіль та чотири ТОЗи, в яких нараховувалося понад 350 їдоків і оброблялося близько 600 десятин землі¹⁹.

Із 49 сільськогосподарських колективів Шепетівської округи майже кожний третій був єврейським або польським. Реалізація виробленої продукції на 80 відсотків проводилася через сільськогосподарську кооперацію.

Проскурівська округа нараховувала 16 польських колективів (5 артілей та 11 ТОЗів), що об'єднували 929 їдоків, котрі обробляли 1173 десятини землі. Так, у с.Гречани на 2071,7 десятини землі розташовувалися 802 господарства, в середньому на одне господарство припадало по 2,5 десятини. В дійсності 47 господарств мали по 1 десятині землі, 395 - по 2, 172 - до 3, 97 - до 4, 65 - до 5 і 25 - до 6 десятин. У 500 дворів не було коней, 218 - мали по одному коню, 84 - по два. В 141 господарстві не було великої рогатої худоби. 593 господарства утримували по одній корові і лише 68 - по дві. Селу належало 44 десятини лісу, в т.ч. 11 десятин було в індивідуальному володінні. Колгосп в с.Гречанах організований в 1924 р. при об'єднанні 7 господарств, в яких нараховувалося 16 працездатних з 31 десятиною землі. Господарство мало двоє коней, сіялку, кінну молотарку, два плуги, пропашники і драпаки. Колгоспу був наданий кредит строком на п'ять років для придбання сільськогосподарських машин²⁰. У селі діяло кредитове товариство, яке охоплювало 430 чоловік. При ньому працювали черепична майстерня та цегельня. Споживче товариство об'єднувало 131 осіб, КНС - 78 осіб.

У той же час у Вінницькій і Кам'янецькій округах польських колективних об'єднань було лише 5, з них 2 артілі та 3 ТОЗи²¹. У 10 районах Кам'яниччини працювало 13 єврейських сільськогосподарських колективів (129 родин і 675 їдоків). За ними було закріплено 641 десятина землі. Економічне становище колективів значною мірою характеризується наявністю у них худоби, реманенту. Вони мали 51 коня, 21 корову, 35 плугів, 68 борін, 6 жниварок, 10 культиваторів, 5 січкарень, 27 возів, 8 драпаків, 1 молотарку, 3 сівалки, 4 віялки, 3 саней²².

Отже, національні сільськогосподарські колективи Поділля знаходилися у надзвичайно важкому економічному становищі, у першу чергу через гостру нестачу худоби, сільськогосподарських знарядь. Це спричинювалося незначним кредитуванням. Для придбання реманенту колективи не мали коштів, не кажучи вже про будівництво господарських приміщень, яких майже не було. Економічну ситуацію ускладнювали недороди, посилюючи заборгованість колективів перед державою. Керівні органи намагалися виправити економічну ситуацію у національних сільськогосподарських колективах, вносили пропозиції здійснювати кредитування колгоспів у більших розмірах, а головне - на більш тривалий строк.

Справа дещо поліпшилася у зв'язку з організацією МТС. У Кам'янецькому, Проскурівському та Шепетівському округах були створені і розгорнули роботу 3 машинно-тракторні станції, які в числі інших обслуговували 8 польських сіл²³.

Розглядаючи процес становлення сільськогосподарської кооперації серед єврейського і польського населення краю, необхідно відзначити, що сільськогосподарські об'єднання найчастіше утворювалися як бурякові та насінневі товариства.

З промислових кооперативних об'єднань у польських селах працювали артілі по виробництву дахівки, будівельної та вогнетривкої цегли, чавунно-ливарні та меліоративні товариства (Проскурівський, Кам'янецький, Шепетівський округи). Серед єврейського населення організовувалися кустарні виробничі кооперативні колективи шевського, пекарського, бондарського та круп'яного напрямків. Так, за даними обстеження окрплану, у 1927 р. у Кам'янець-Подільському окрузі кооперовані євреї-кустарі розподілялися так: металісти - у 5 артілях та 278 товариствах, деревообробники - відповідно в 34 та 193; друкарі - 17, 30; текстильники - 54, 138; швейники - 147, 994; харчовики - 82, 252; мінеральники - 14, 58; чинбарі - 107, 406²⁴.

Помітне місце у кооперативному русі займали кредитні товариства, які розвивалися як позичково-ощадні каси. У 1927 р. у Шепетівському окрузі працювали 9 єврейських позичкових товариств, котрі

об'єднували 2013 чоловік, пайовий та основний капітал яких нараховував 21804 карбованці²⁵. Серед польських позичкових товариств - Гречанська кредитна кооперація Проскурівського округу об'єднувала 738 членів і мала на балансі 58372 карбованці²⁶. Широкого поширення набула споживча кооперація. Майже в кожному селі були утворені спілки у вигляді товариств, їх філій, які об'єднували від 100 до 200 пайовиків з місячним оборотом до 5000 карбованців²⁷.

Над вирішенням економічних проблем активно працювали профспілки, які залучали єврейське населення до профспілкових організацій, займалися його працевлаштуванням. Серед 15278 членів профспілки Шепетівського округу євреїв нараховувалося 2662 чоловіки або 17,4 відсотка, в тому числі 421 - безробітний. На постійну роботу в цукрову промисловість було направлено 148 чоловік, у паперову - 21, фаянсову - 19, в інші галузі - 33. Важливу роль у справі часткової ліквідації безробіття серед містечкової молоді відіграла організація будівельних курсів у м.Шепетівці, розрахованих на щорічну підготовку 40 теслярів та столярів 4-6 розрядів²⁸.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок: у 20-ті роки на Поділлі проводилася різноманітна робота, спрямована на те, щоб населення національних меншин відчувало себе рівноправним, повноцінним в Україні. Протягом 1925-1929 рр. в регіоні було здійснено низку заходів щодо поліпшення матеріального становища, рівня життя єврейського, польського населення. Представники національних меншин брали активну участь у вирішенні проблем соціального та економічного життя краю, користувалися всіма правами, підтримували державницьку політику і вважали її справедливою.

¹ Малий В.В. Етнічний і релігійний склад населення Поділля наприкінці XIX ст. Наукові праці. Т.1. Історичний факультет Кам'янець-Подільського історичного інституту. - Кам'янець-Подільський, - 1995. - С.119-121.

² Буценко А. Советское строительство и нацменьшинства на Украине. Издание Центральной Административно-территориальной комиссии при ВУЦВКа. -Харьков, 1926. -С. 15,25.

³ Державний архів Вінницької області (далі ДАВін.О.) -Ф.П.29. оп.1, спр.192. -Арк.18.

⁴ Центральний державний архів вищих органів влади України (далі ЦДАВО України). -Ф. 413, оп.1, спр.10. -Арк.105-106.

⁵ Там само. -Оп.1, спр.99. -Арк.90.

⁶ Там само. -Арк.103.

⁷ Там само. - Оп.2, спр.5. -Арк.27.

⁸ Єременко Т.І. Польська національна меншина в Україні в 20 -30-ті рр. XX століття. - К., 1994. - С.10.

⁹ Державний архів Хмельницької області (далі ДАХм.О.) - Ф.Р.653, оп.2, спр.12. -Арк.217.

¹⁰ Там само. - Ф.Р.653, оп.2, спр.12. -Арк.2; - Ф.Р.766, оп.1, спр.162. -Арк.80; - Ф.П. 301, оп.1, спр.178. -Арк.1.

¹¹ ДАХм.О. - Ф. Р.653, оп.2, спр.12. -Арк.217.

¹² ЦДАВО України. - Ф. 413, оп.2, спр.5. -Арк.122.

¹³ ДАХм.О. - Ф.Р.626, оп.1,спр.10. -Арк.37;- Ф.Р.334, оп.1, спр.6. -Арк.21.

¹⁴ Там само. -Ф.Р.766, оп.1, спр.258. -Арк.400зв.

¹⁵ Там само. - Ф.Р. 3508, оп.1, спр.28. -Арк.25-26.

¹⁶ Там само. - Ф.П.3, оп.1, спр.160. -Арк.22.

¹⁷ Там само. - Ф.Р.653, оп.2, спр.31. -Арк.35.

¹⁸ Там само. -Арк.34-36, - Ф. Р.653, оп.2, спр.14. -Арк.264-266.

¹⁹ ЦДАВО України. - Ф.413, оп.1, спр.452. -Арк.86.

²⁰ Там само. - Спр.305. -Арк.25-26.

²¹ Там само. -Спр.452. -Арк.86.

²² ДАХм.О. - Ф.Р. 653, оп.2, спр.31. -Арк.118, 119.

²³ ЦДАВО України. - Ф.413, оп.1, спр.452. -Арк.85.

²⁴ Современное состояние еврейских местечок и перспективы их экономического оздоровления. - Каменец-Подольский, 1929. -С.66.

²⁵ ДАХм.О. - Ф.Р. 3508, оп.1, спр.28. -Арк.12.

²⁶ ЦДАВО України. - Ф.413, оп.1, спр.305. -Арк.25.

²⁷ Стронський Г.Й. Польські національні сільради на Україні у 1920-1930-ті роки. //Проблеми слов'янознавства. -Львів. -Вип.44. - 1992. - С.51.

²⁸ ДАХм.О. -Ф. Р. 3508, оп.1, спр.23. -Арк.72.